

Idősebb Antall József (1896–1974), a lengyelek nagy barátja a II. világháború idején

Dörgicsei és kisjenei Antall József 1896. március 28-án született a Veszprém vármegyei Orosziban. Az első világháborúban alakulata lengyelek lakta vidéken állomásozott. 1915-ben orosz fogságba esett, onnan hazatérve fejezte be jogi tanulmányait. Köztisztviselőként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, majd az 1930-as évek elején a Belügyminisztériumba került. A Független Kisgazdapárt alapító tagja volt 1930-ban.

A második világháború alatt menekültügyi kormánybiztosként, a Belügyminisztérium IX. Szociális és Segélyezési Osztályának vezetőjeként szervezte a menekültek ügyeit. Jelentős előnyt jelentett számára, hogy 1934. október 21-én megkötötték az első magyar-lengyel kulturális együttműködési egyezményt. 1939. május 24-én sor került a Lengyel Intézet megnyitására Budapesten.

1939. szeptember 1-én nyugat felől a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot, szeptember 17-én pedig a keleti lengyel határt átlépték a szovjet csapatok. Még ezen a napon megkezdődtek Budapesten a kétoldali tárgyalások a lengyel fegyveres erők átmenekítéséről magyar területre. Edward Rydz-Śmigły marsall, a lengyel hadsereg főparancsnoka 24-én parancsot adott a lengyel haderő még harcoló részeinek Magyarországra történő visszavonulására. Szeptember végén több szervezet alakult: a Belügyminisztérium IX. Osztályának támogatásával a Lengyel Menekülteket Gondozó Polgári Bizottság (*Komitet Obywatelski ds. Opieki nad Polskimi Uchodźcami*) és a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság. A Honvédelmi Minisztériumban Baló Zoltán ezredes XXI. osztálya Stefan Jacek Dębniński lengyel tábornokot bízta meg a katonai internáltak képviselésével. A Honvédelmi Minisztérium 1939. szeptember 22-i álláspontja alapján a lengyel katonai menekültek nem hadifogoly státuszban, hanem csak háborús okok miatt (internáltak), azaz kényszerlakhelyre telepített külföldiként tartózkodhattak Magyarországon. Valamivel később, 1940. február 20-án hozták létre Esztergomban a Menekült Lengyel Papokat Segélyező Papi Bizottságot.

Az első lengyel menekült 1939. szeptember 10-én Kárpátalján a lengyel-magyar határon lépett magyar földre, a következő napokban tízezzrel érkeztek, közöttük több száz zsidó család. A polgári menekültek között nagy számban voltak nők és gyerekek, ezért a Teleki-kormány – kihasználva a magyar törvények rugalmasságát – szociális kérdésként kezelte sorsukat. Antall Józsefeknek köszönhetően 1939 októberében kétszáz középiskolást és háromszáz elemi iskolást fogadtak Zamárdiban, akik többségükben szülők nélkül érkeztek Magyarországra. 1940 ősztől Balatonboglárra helyezték át az elemi és középiskolát, s az Ifjúsági Tábor név alatt folytatta tovább működését Varga Béla plébános, kisgazdapárti képviselő segítségével. Ez Európa akkori egyetlen lengyel tannyelvű és tantervű középiskolájaként működött. A Lengyel Intézet szoros kapcsolatban állt több iskolával (Kadarkúton, Keszthelyen, Nagykanizsán, Egerben stb.), ezzel is segítve munkájukat. A lengyel hallgatók felsőoktatásba való felvételét külön eljárással kellett kérelmezni. Közel ötszáz diák vett részt a magyar főiskolai, egyetemi karok képzéseiben.

A lengyel állampolgárságú zsidó gyerekek oktatását és lakhatását is megoldották, többek között a váci Lengyel Tiszti Árvák Otthonában. Ezt a Tömpe utcai zsidó iskola épületében rendezték be csaknem száz diák és felnőtt számára. Négy és tizenhat év közötti gyerekek, gondozóik és tanáraik laktak itt. Az első lakók 1943 júliusában érkeztek, többnyire Kelet-Lengyelországból. Hét tanulócsoportot alakítottak, az otthonban gyermek- és diákönkormányzat működött. A ház vezetését Franciszek Świder, lengyel cserkész és pedagógus vállalta, aki Magyarországon élt és viszonylag jól tudott magyarul. A tanárok között voltak lengyelek, mint például Maria Tomanek Waškowska, valamint lengyel zsidók: Izaak és Mina Bettler Władysław Bratkowski és Anna Bratkowska néven az édesanyjával és lányukkal. Jan Kotarba, vagyis Mojżesz Osterweil orvos feleségével és lányával. A Felvidékről származó Boharcsik Pál piarista atya magyart tanított, a szepesváraljai Csorba Elvira magyar énekórát tartott.

A „lengyel gyerekek” váci tartózkodása kapcsán 1943. november 17-én kelt levelében a polgármester értesítette a városi rendőrkapitányságot, hogy a korábbi Hirschfeld-internátusnak a honvédségi beszállás alóli „kivételezése ügyében” a szükséges utasításokat kiadta. A diákokon teljes egészében a lengyel menekült gyermekek rendelkezésére áll, a Vácra érkezett harmincöt fiú, a gazdasági központ és az iskola elhelyezésére elégséges. A harminc leányt a Széchenyi utcában szállásolták el, a meglévő helyiségekhez egy újabb szobát csatoltak.

A gyerekeknek helyi templomban megtanították a keresztény istentisztelet különböző elemeit, a legismertebb katolikus imádságokat, hittanból vizsgáztak is. Vasárnaponként és az ünnepeken az árvaház lakói részt vettek a szentmisén. A helyi hatóságok és németbarát lakósság előtt is folyamatosan „igazolták” az árvák katolikus voltát. A tanítás alkalmával azonban nem feledkeztek meg izraelita azonosságtudatuk megtartásáról.

Andrzej Przewoźnik lengyel történész szerint 1939. őszén összesen negyvenhét civil tábor működött Magyarország területén, és összesen 114 olyan település létezett, ahol szervezett formában tartózkodtak lengyel polgári személyek. A legfőbb intézmények lengyel oldalról – 1941. január 1-jei bezárásáig – a Leon Orłowski által vezetett budapesti lengyel követség, illetve az 1940 nyaráig működő ungvári lengyel konzulátus voltak. A diplomáciai képviselők megszűnése után ezek feladatait a felső-sziléziai Henryk Sławik (1894–1944) által szervezett Lengyel Menekülteket Gondozó Polgári Bizottság vette át. A magyar kormány engedélyezte a lengyel sajtó működését, amely nem csak a lengyel nyelvű kultúra szempontjából volt fontos, de hiteles híreket közvetített a háború eseményeiről is. A hivatalos magyarországi lengyel újság, a *Wieści Polskie (Lengyel Hírek)* egészen a német megszállásig, 1944-ig hetente többször megjelent. A Lengyel Intézet is folytatta tevékenységét, működtette könyvtárát, és még 1944-ben is jelentetett meg könyveket.

Antall József 1939 és 1944 között a Belügyminisztérium munkatársaként segítette a Lengyel Menekülteket Gondozó Polgári Bizottság munkáját. A Henryk Sławik és Jan Kołłątaj-Srzednicki (1883–1944) által vezetett Bizottság valójában az emigráns lengyel kormány magyarországi képviselőjeként működött. Az összeköttetést jól szervezett futárszolgálat oldotta meg Budapest és Varsó, Budapest és London között. Antall József segítségével az úti okmányok és lakhatási engedélyek megszerzésében volt döntő jelentőségű. A Külügyminisztérium diplomáciai futárszolgálatára a lengyelországi jelentések, dokumentumok Londonba juttatásában vett részt.

Tzvi (Henryk) Zimmerman ügyvéd, aki 1943 végén került Lengyelországból Magyarországra, úgy nyilatkozott, hogy a Polgári Bizottság Antallal együtt nagyban hozzájárult a menekülő zsidók megmentéséhez. Dr. Siegfried Róth, egy Magyarországon élő szlovákiai menekült (aki aktívan részt vett a cionista ifjúsági mozgalom földalatti tevékenységében) 1943-ban találkozott Antallal, aki felajánlotta segítségét a földalatti mozgalom tagjainak. Amikor Róth barátait letartóztatták, ő felkereste Antallt, aki mindig közbenjárt, és olykor sikerült elérnie a foglyok szabadon bocsátását.

Miután a németek 1944. március 19-én megszállták Magyarországot, a Lengyel Bizottság vezetőit letartóztatta a Gestapo. Jan Kołłątaj-Srzednickit és Edmund Fietowiczot azonnal kivégezték, Henryk Sławikot brutálisan vallatták és a mauthausen–guseni koncentrációs táborba deportálták. Antallt is letartóztatták 1944 júliusában, de a Lakatos-kormány megalakulása után Horthy közbenjárására más rabokkal együtt szabadon engedték. Életét valószínűleg az mentette meg, hogy a korábban megkínzott Henryk Sławik bajtársiasan kitarzott, és nem vallott ellene. A Sławik-család leányát Antallék magukhoz vették és saját gyermekként nevelték, amíg édesanyja vissza nem tért a ravensbrücki haláltáborból. Antall József egyik legfontosabb segítőtársa Angelo Rotta (1872–1965) olasz katolikus pap volt, aki Magyarország apostoli nunciusaként szolgált 1930-tól 1945-ig.

A háború után Antallt a Magyar Vöröskereszt elnökévé nevezték ki. 1945-ben a Népgondozó Hivatal vezetője lett, melynek feladata a magyarországi németek kitelepítése volt. 1945. május 24-én kinevezték az Újjáépítési Minisztérium adminisztratív államtitkárává. 1945. november 15-től újjáépítési miniszter a Tildy-, majd a Nagy Ferenc-kormányban. 1948-ig az Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt pártigazgatója lett, később a Magyar Vöröskereszt kormány megbízottjaként tevékenykedett. 1949-ben, az első egypárti választáson a Rákosi-rendszerrel együttműködő kisgazda politikusok egyikeként ismét országgyűlési képviselővé választották, a ciklust kitöltve az is maradt 1953-ig. A háború alatti tevékenysége elismeréséül a lengyel–magyar kapcsolatokat ápoló, főként irodalommal foglalkozó Magyar Mickiewicz Társaság dísztagjául választották.

Fia, Antall József Tihamér (1932–1993) politikus, könyvtáros, orvostörténész, muzeológus, a rendszerváltás utáni Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke lett.

Idősebb Antall József Budapesten hunyt el 1974. július 24-én. A farkasréti temetőben álló sírkövén a lengyel sas alatt a Polonia semper fidelis, Lengyelország mindig hűséges felirat olvasható.

1981-ben utcát neveztek el róla Varsóban, az Óvárosban emléktáblája van. A varsói vár falán található emléktáblát 1991-ben, Antall József miniszterelnök lengyelországi látogatása alkalmával avatták fel. Ennek felirata a következő:

JÓZSEF ANTALL
1894–1974

WĘGIERSKI POLITYK I DZIAŁACZ SPOŁECZNY
PRZYJACIEL POLAKÓW
WICHODŹSTWO POLSKIE NA WĘGRZECH
W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ
ZAWDZIĘCZA MU POMOC,
OPIEKĘ I SERCE.

MAGYAR POLITIKUS ÉS KÖZÉLETI SZEMÉLYISÉG,
A LENGYELEK NAGY BARÁTJA.
A II. VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN MAGYARORSZÁGRA MENEKÜLT
LENGYELEK HÁLÁSAK SEGÍTSÉGÉÉRT,
GONDOSKODÁSÁÉRT ÉS SZERETETÉÉRT.

POLONIA SEMPER FIDELIS

WARSZAWA 1990 VARSÓ

1999-ben a Lengyel Hadsereg templomának előterében helyeztek el emléktáblát (ul. Długa 13/15) a Magyar Királyi Honvédség katonáinak és a Belügyminisztérium munkatársainak emlékére. A két nemzet címere mellett az alábbi feliratok olvashatók:

A MAGYAR HONVÉDSÉG
TISZTJEINEK ÉS KATONÁINAK,
A MAGYAR BELÜGYMINISZTERIUM
ALKALMAZOTTAINAK,
AKIK A FENYEGETŐ
VESZÉLYEL SZEMBENÉZVE
A LEGNEHEZEBB PILLANATOKBAN,
A MAGYAR KIRÁLYSÁG
TERÜLETÉN 1939–1944 KÖZÖTT
INTERNÁLT
LENGYEL POLGÁRI ÉS KATONAI
MENEKÜLTEK EZREINEK
MEGSEGÍTÉSÉRE SIETTEK.

OFICEROM
I ŻOŁNIERZOM
ARMII WĘGIERSKIEJ,
PRACOWNIKOM MINISTERSTWA
SPRAW WEWNĘTRZNYCH,
KTÓRZY NIE BACZĄC NA GROŻĄCE
IM NIEBEZPIECZEŃSTWO
W NAJTRUDNIEJSZYCH CHIWLACH
NIEŚLI POMOC I OPIEKĘ
TYSIĄCOM POLSKICH UCHODźCÓW
CYWILNYCH I WOJSKOWYCH
INTERNOWACH
W LATACH 1939–1944
W KRÓLESTWIE WĘGIER
ROPWIM

A MAGYAR HATÁR ÁTLÉPÉSÉNEK
60. ÉVFORDULÓJÁN
A HÁLÁS LENGYELEK.
1999.

W 60. ROCZNICĘ
PRZEJŚCIA GRANICY WĘGIERSKIEJ
WDZIĘCZNI POLACY

1989-ben a Jad Vasem posztumusz kitüntette idősebb Antall Józsefet a Világ Igaza címmel, nevét emléktábla őrzi az intézet jeruzsálemi kertjében. 2009 óta a magyar Parlament előtti pesti rakpart az ő nevét kapta. Szülőfalujában 2003-ban állítottak tiszteletére mellszobrot, amely Dániel Ferenc munkája.

2014. szeptember 24-én a Lengyel Köztársaság Szenátusa és a Magyar Országgyűlés határozatot fogadott el Henryk Sławik halálának 70. évfordulója, valamint idősebb Antall József halálának 40. évfordulója emlékére. A dokumentum leszögezi, Lengyelország szenátusa azt szeretné, hogy Antall és Sławik háborús hányattatások idején tanúsított barátsága „legyen példakép Lengyelország és Magyarország számára a béke idején is”. A határozat a két politikus 1939 és 1944 közötti tevékenységét összefoglalva kimondja: „Lengyelország Szenátusa fejet hajt a két hős megtörhetetlen szelleme, bátorsága és önfeláldozása előtt, akik Magyarország német megszállását követően, saját életük veszélybe kerülésekor sem éltek a menekülés lehetőségével.” Kövér László, az Országgyűlés elnöke zárszavában azt mondta: idősebb Antall József és Henryk Sławik, valamint a hozzájuk hasonló hazafiak egy tragikus korban is bebizonyították, hogy „mi – lengyelek és magyarok – gazdagabbak vagyunk, mint a nálunk hatalmasabbak, mert nekünk nemcsak érdekeink vannak, de igazi barátaink is, akikkel mindig számíthatunk egymásra”. Hozzátette: bebizonyították azt is, hogy ameddig képesek vagyunk morális döntéseket hozni, akár a reálpolitika parancsaival dacolva, addig még – a legalávetettebb helyzetekben is – őrizzük a szabadság és az emberiség egy jövőt mentő kis darabkáját.”

2015. március 21-én a Lengyel-Magyar Barátság Napján a két ország államfője felavatta a Felső-Sziléziából származó Henryk Sławik és idősebb Antall József közös emlékművét Katowicében a Nemzetközi Kongresszusi Központ előtt.

2016 novemberében avatott közös szobruk Varsóban, a Chopin utcán levő Dolina Szwajcarska parkban található, budapesti párdarabját az újbudai Goldmann György téren 2017. június 26-án avatták föl. Az emlékműveket Wladyslaw Dudek alkotta.

Források:

Kapronczay Károly (szerk.), *Id. Antall József. Menekültek menedéke*, Budapest, 1997, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

<https://mult-kor.hu/idosebb-antall-jozsef-segitsegevel-tbb-tizezer-lengyel-katona-tudott-nyugatra-szkni-20210328>

https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCggetlen_Kisgazda-,_F%C3%B6ldmunk%C3%A1s-_%C3%A9s_Polg%C3%A1ri_P%C3%A1rt

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Bal%C3%B3_Zolt%C3%A1n_\(katonatiszt\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Bal%C3%B3_Zolt%C3%A1n_(katonatiszt))

<https://sites.google.com/site/magyarhelyeklengyelorszagban/varso/varsoi-utcak-terek/balo-zoltan-utca>

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Antall_J%C3%B3zsef_\(politikus,_1896%E2%80%931974\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Antall_J%C3%B3zsef_(politikus,_1896%E2%80%931974))

https://righteous.yadvashem.org/?searchType=righteous_only&language=en&itemId=4044373&ind=NaN

<https://web.archive.org/web/20150318071410/http://mno.hu/kulfold/id-antall-jozsefre-peldakepkent-tekint-lengyelorszag-1249503>

<https://budapest.hu/Lapok/2017/felavattak-henryk-slavik-es-idosebb-antall-jozsef-emlekmuvet-a-goldmann-gyorgy-teren.aspx>

https://hu.wikipedia.org/wiki/Lengyel_menekültek_Magyarországon_1939–1945

<https://instytutpolski.pl/budapest/a-lengyel-intezetrol/>

<https://www.jmpoint.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=203>

https://lemil.blog.hu/2015/03/23/magyar_segitseg_a_lengyel_civilek_szamara_1939

https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Mickiewicz_T%C3%A1rsas%C3%A1g

https://library.hungaricana.hu/hu/view/PRGYK_ActaP_2010/?pg=201&layout=s&query=Antall

<https://katedrapolowa.pl/>